

ĮVADAS

Emigracija, kaip visuomenės socialinio klimato rodiklis, puikiai atspindi valstybių ir visuomenių tarpusavio santykių konjunktūrą. Neabejotina, jog valstybei, turinčiai tvirtą valstybingumo pamatą, aiškias emigracijos politikos gaires, yra daug lengviau kontroliuoti bei efektyviau formuoti emigracijos politikos kryptis.

Emigracija Lietuvos Respublikoje 1918–1940 m. laikotarpiu buvo tiesiogiai veikiamą daugybės socialinių veiksnių. Skurdus gyvenimas, nuolatinis pinigų trūkumas net būtiniams daiktams, maistui, socialinės apsaugos stygius lėmė žmonių pasirinkimą išvykti į užsienį. Dauguma lietuvių, stokodami duomenų apie užsienio valstybių ekonominę padėtį, patikliai reaguodavo į emigracijos biurų agentų skleistą melagingai pozityvią propagandą, tapusią pagrindiniu, valdžios atstovų nekontroliuojamam, bendrovių savininkų pasipelnymo šaltiniu.

Į Pietų Ameriką lietuviai daugiausia pradėjo keltis po Pirmojo pasaulinio karo, trečiajame dešimtmetyje, kai emigracijai į JAV buvo nustatytos kvotos (Lietuvai nuo 1924 m. taikyta 344 emigrantų kvota, nuo 1928 m. – 366), o lietuviai ieškojo naujų šalių gyvenimui. Tokiomis tapo Pietų Amerikos šalys: Brazilija, Argentina, Urugvajus, jos buvo atviros ir viliojo neturtingą Lietuvos valstietį¹. Diplomatas P. Mačiulis nurodė, kad masinis valstiečių bėgimas iš kaimų sutapo su emigracijos į Pietų Ameriką pakilimu, kai „emigracijos kontorų propaganda metėsi į alkaną kaimą, dvarą, kur dešimtys šeimynų atleista nuo darbo“, o tuo labiau kad kelionė į Braziliją buvo „nemokama“².

Praėjus dvidešimtmečiui, kai buvo atkurta Lietuvos nepriklausomybė, vis dar aktualu tyrinėti lietuvių emigracijos istoriją, nes išsivija turėjo nepaprastai didelę įtaką sukuriant 1918 m. nepriklausomą ir 1990 m. atkuriant dabartinę Lietuvą. Lietuviai pasklidę po pasaulį išlaikė tarpusavio ryšius ir ryšius su tėvyne. Brazilijoje lietuviai

¹ Eidintas A. *Lietuvių emigracija: raida ir problemos*. Vilnius, 1988, p. 6–7.

² Eidintas A. *Lietuvių kolumbai. Lietuvių emigracijos istorijos apybraiža*. Vilnius, 1993, p. 67–69.

sudarė vieną didžiausių bendruomenių, palyginti su kitomis Šiaurės ar Pietų Amerikos valstybėmis, kuriose taip pat gyveno gausus lietuvių emigrantų būrys. Šiame straipsnyje bus bandoma atskleisti Lietuvos Respublikos vyriausybės planus bei bandymus sukurti „antrąją Lietuvą“ Brazilijoje ir parodyti realybę, egzistavusią šioje Pietų Amerikos valstybėje.

Lietuviškosios kolonijos įkūrimo problema Brazilijoje mažai tyrinėta, bendrais bruožais ją pristatė Lietuvos³ ir išeivijos autoriai⁴. Geriausiai valstybės vizijas kurti lietuviškąsias kolonijas svetur atspindėjo kolonizacijos planų kūrėjo prof. Kazio Pakšto tekstai⁵.

Rapolo Skipičio, dirbusio Draugijos užsienio lietuviams remti pirmininku, prisiminimai⁶ ir Juozo Daugėlos, Lietuvos vyriausybės išsiųsto išžvalgyti galimybių įkurti lietuvišką koloniją Brazilijoje, knyga⁷ suteikė itin daug įdomios ir vertingos informacijos ir apie „antrosios Lietuvos“ viziją, ir apie realų lietuvių gyvenimą Brazilijoje. Lietuvių emigrantų, gyvenusių Brazilijoje, atsiminimai vaizdžiai parodė gyvenimo ypatumus ten, taip pat ir problemas, su kuriomis susidūrė išeivija⁸. Lietuvių išeivija ir jos gyvenimo sąlygos Brazilijoje mažokai tyrinėtos Lietuvos mokslininkų⁹, todėl to meto archyviniai bei publikuoti šaltiniai iliustratyviai parodė tikrąją lietuvių emigrantų padėtį šioje valstybėje.

EMIGRACIJA IŠ LIETUVOS Į PIETŲ AMERIKĄ

Bene pagrindinės priežastys, dėl ko lietuviai emigravo, buvo Lietuvos ekonominė padėtis, kuri ir prieš Pirmąjį pasaulinį karą buvo labai silpna. Tai lėmė išlikusi dvarininkų žemėvalda, tautinis išsivadavimo judėjimas, carizmo represijos. Dauguma Lie-

³ Antanaitis A. Lietuvių kolonijų kūrimo planai 1918–1940 metais. *OIKOS. Lietuvių migracijos ir diasporos studijos*, 2006, Nr. 2, p. 75–94. Pšibilskis V. B. *Kazys Pakštas: tarp vizijų ir realybės*. Vilnius, 2003, 409 p.

⁴ Michelsonas S. *Lietuvių išeivija Amerikoje 1868–1961 m.* South Boston, Massachusetts, 1961.

⁵ Pakštas K. Lietuvos išeivybė. *Draugas*, 1924 spalio 21; Pakštas K. Naujoji Lietuvos emigracija. Kur ji krypsta. *Draugas*, 1925 kovo 18; Pakštas K. Brazilijon. Kelionės dienynas. *Rytas*, 1927 rugsėjo 19; Pakštas K. Brazilijon. *Rytas*. 1927 lapkričio 7; *Rytas*, 1927 lapkričio 8; *Rytas*. 1927 lapkričio 11; Pakštas K. Moderniškos emigracijos problema. *Židinys*, 1929, Nr. 1, p. 25–39. Pakštas K. *Baltijos respublikų politinė geografija*. Kaunas, 1929.

⁶ Skipitis R. *Nepriklausoma Lietuva. Atsiminimai*. Chicago, 1967.

⁷ Daugėla J. *Lietuviai Brazilijoje*. Kaunas, 1933, 426 p.

⁸ *Lietuvių imigracijos Brazilijon penkiasdešimtmetis 1926–1976. Cinquentenario da imigração Lituana no Brasil 1926–1976*. São Paulo – Rio de Janeiro, 1976.

⁹ Eidintas A. *Lietuvių emigracija: raida ir problemos*. Vilnius, 1988. Eidintas A. *Lietuvių kolumbai. Lietuvių emigracijos istorijos apybraiža*. Vilnius, 1993. Эйдинтас А. *Литовская эмиграция в страны Северной и Южной Америки в 1868–1940 гг.* Вильнюс, 1989. Kasperavičiūtė V. Emigracija iš Lietuvos 1918–1940 m. *Lietuvos Respublikos emigracijos politika 1920–1940 m.* Vilnius, 2006. Ulevičius P. *Pietų Amerikos lietuviai*. Vilnius, 1960. Vaskela G. Emigracija iš Lietuvos 1920–1940 metais emigracijos šalimis. Gyventojai. *Lietuva skaitmenimis 1919–1940 m.* 2003. Vaitekūnas S. *Lietuvos gyventojai: per du tūkstantmečius*. Vilnius, 2006, 477 p. Maignonis St. *Pietų Amerika. Brazilijos, Argentinos, Urugvajaus, Paragvajaus, Bolivijos, Čili ir Peru aprašymas*. Kaunas, 1929.

tuvos gyventojų buvo bežemiai ar mažžemiai valstiečiai, kurie niekaip kitaip negalėjo pragyventi, kaip tik keldamiesi į kitus kraštus ir ten dirbdami¹⁰.

Lietuva buvo agrarinis kraštas, iki 1926 m. buvo pasirašytos pirmosios Lietuvos sutartys su Didžiąja Britanija ir Vokietija, pagal kurias Lietuvos užsienio prekyba buvo pajungta šių valstybių kapitalui. Lietuva į užsienį eksportavo žemės ūkio produktus, o iš užsienio turėjo pirkti pramonės gaminius, nes pati jų pasigaminti negalėjo, savas prekes pardudavo pigiai, o iš užsienio turėjo pirkti brangiai. Didžiausią monopolį turėjo Vokietija, ji diktavo kainas Lietuvos žemės ūkio gaminiams ir vertė iš jos monopolio prekes pirkti aukšta kaina.

Atsilikusi pramonė negalėjo aprūpinti visų gyventojų darbu, darbo jėgos pasiūla ryškiai viršijo jos paklausą, labai išaugo nedarbas¹¹. Apskritai Lietuvos Respublikos laikotarpiu (1918–1940 m.) žemės ūkyje ir pramonėje trūko darbo vietų, darbo užmokestis buvo daug mažesnis negu kitose užsienio valstybėse. 1933 m. duomenimis miestuose buvo apie 50 000 bedarbių, o kaime – apie 200 000–300 000 žemės ūkio darbininkų¹².

Lietuviams emigrantams išsikelti iš Lietuvos buvo dar viena labai palanki aplinkybė. Pati Brazilijos valdžia (parlamento daugumą sudarė stambūs plantatoriai, žemės savininkai) buvo suinteresuota kuo didesniu emigrantų skaičiumi, nes jie plėtė kavos plantacijas ir čia reikėjo pigios darbo jėgos. Kad laivų bendrovėms geriau sektųsi pritraukti iš Europos didesnę darbininkų skaičių, Brazilijos valdžia apsiėmė apmokėti laivakortę¹³. Emigraciją skatino ir laivų bendrovių agentai, agitavo nusivylusius lietuvius, žadėjo daug lengvesnį ir geresnį gyvenimą. Buvo skelbiama, kad Brazilijos valdžia atgabentus emigrantus apgyvendins nemokamai, duos butą ir išlaikymą, veltui nugabens į jų darbo ir gyvenimo vietą. Išėivis, panorėjęs savarankiškai ūkininkauti, galėjo veltui arba už labai nedidelį mokesť gauti žemės sklypą. Kai kuriais atvejais netgi nemokamai duodavo statybinių medžiagų ir sėklos. Viskas būtų kaip ir idealu, tik tie žemės sklypai būdavo labai toli nuo gyvenamų vietų, tekdavo labai sunkiai ir daug dirbti, palengvėdavo tada, kai kolonija prasiplėsdavo, įsikurdavo viena kita pramonės įmonė¹⁴. Atrodo, viskas taip palankiai sutvarkyta tik važiuk ir kurkis, bet Brazilijos valdžia gudriai elgėsi: pasinaudodavo emigrantais, nemokančiais vietinės kalbos, ir į sutartis įtraukdavo įvairių paragrafų, kuriuose buvo pažymima, kad reikės už skiriamus sklypus atidirbti arba kad jie yra kuriame nors banke įkeisti ir t. t. Taigi norintiems emigruoti reikėjo elgtis labai atsargiai, kad nebūtų apgauti¹⁵.

¹⁰ Eidintas A. *Lietuvių kolumbai*, p. 12.

¹¹ Kasperavičiūtė V. *Emigracija iš Lietuvos...*, p. 17.

¹² Eidintas A. *Lietuvių kolumbai*, p. 67.

¹³ Skipitis R. *Nepriklausoma Lietuva*, p. 426.

¹⁴ Maigonis St. *Pietų Amerika*, p. 36–38.

¹⁵ Ten pat, p. 38.

Laivų bendrovių agentų darbas nebuvo bevaisis, ir 1923–1924 m. keliolika tūkstančių Lietuvos žmonių išplaukė į Pietų Ameriką. Čia atvykę pamatė, kad tai visai ne skelbtasis rojus, o tikras pragaras, daugelis būtų apsigrėžę ir grįžę Lietuvon, tačiau neturėjo lėšų, tik mažumai išeivių pavyko taip padaryti¹⁶.

Taigi emigracijos į Pietų Ameriką pagrindinės priežastys buvo Lietuvos ekonomika, žemas jos lygis, silpna pramonė, nedarbas. Dėl žemės ūkio reformos buvo išpardavinėjami valstiečių ūkiai, taip atsirado tik dar daugiau mažžemių, neturtingų Lietuvos gyventojų. Politinės emigracijos priežastys buvo 1926 m. gruodžio 17 d. Lietuvoje įvykęs perversmas. Emigraciją skatino ir laivininkystės bendrovių agitacija, lengvesnio bei turtingesnio gyvenimo žadėjimas.

Kiek lietuvių buvo Pietų Amerikoje nėra tikslių duomenų. Net ir istoriografija pateikė skirtingą statistiką. A. Eidintas nurodė, kad 1920–1940 m. emigravo 102 000 Lietuvos gyventojų¹⁷. Skipitis savo referate pateikė kitus duomenis, pasak jo, lietuvių skaičius Pietų Amerikoje vargu ar tesiekė 49 000–54 000¹⁸. Iš P. Ulevičiaus apskaičiavimų galima matyti, kad lietuvių emigrantų skaičius galėjo siekti apie 70 000 išvykusiųjų¹⁹. Naujausiais G. Vaskelos skaičiavimais į Braziliją 1920–1940 m. išvyko 24 982, į Argentiną – 16 744, į Urugvajų – 4 437 Lietuvos gyventojai²⁰. Netikslumų galėjo atsirasti todėl, kad tuomet buvo skaičiuojami tik išduoti užsienio pasai, o su vienu pasu galėjo emigruoti keletas žmonių (pvz., nepilnamečiams, keliaujantiems su tėvais, pasai nebuvo išduodami), kiti emigruodavo gavę laikinus leidimus, kuriuos ir gyvendami užsienyje prasitęsavo²¹.

1931 m. duomenimis Buenos Airėse, Argentinoje buvo apie 40 000 lietuvių, Brazilijos spaudoje buvo rašoma, kad į šią šalį iš Lietuvos po Pirmojo pasaulinio karo iki 1939 m. atvyko 43 000 lietuvių, Urugvajuje – ne mažiau kaip 10 000–12 000 emigrantų iš Lietuvos. Visa tai sudėjus, išeitų apie 100 000 lietuvių, nors realiai tas skaičius galėjo būti dvigubai didesnis²². Bet Skipitis savo referate apie Pietų Amerikos lietuvius prieštaravo, kad toks skaičius lietuvių Argentinoje yra neįmanomas, tokia pati situacija ir su Urugvajuje esančiais emigrantais. Jo manymu, Brazilijoje vargiai tebuvo daugiau kaip 24 000 lietuvių, Urugvajų – 5 000, Argentinoj – 20 000 ar 24 000 asmenų²³.

Konkretų imigrantų skaičių kiekvienoje Pietų Amerikos šalyje nustatyti buvo

¹⁶ Skipitis R. *Nepriklausoma Lietuva*, p. 427.

¹⁷ Eidintas A. *Lietuvių kolumbai*, p. 70.

¹⁸ R. Skipičio referatas „Pietų Amerikos lietuvių kolonija“, 1939 m. LCVA (Lietuvos centrinis valstybės archyvas), f. 923, ap. 1, b. 974, l. 5.

¹⁹ Ulevičius P. *Pietų Amerikos...*, p. 12.

²⁰ Vaskela G. Emigracija iš Lietuvos 1920–1940 metais emigracijos šalimis. Gyventojai. *Lietuva skaitmenimis 1919–1940 m.* 2003. Prieiga per internetą: <<http://gevask.diltas.lt/LS1919/HTM/a062.html>>.

²¹ Vaitekūnas S. *Lietuvos gyventojai*, p. 296.

²² Ulevičius P. *Pietų Amerikos...*, p. 424.

²³ R. Skipičio referatas „Pietų Amerikos lietuvių kolonija“, l. 5.

sunku dar ir dėl to, kad lietuviai migruodavo po šalį praktiškai laisvai, tam nereikėdavo nei valdžios leidimo, nei vizų, galėjai keliauti iš Brazilijos į Argentina, iš Argentinos į Urugvajų, Paragvajų²⁴. Šią lietuvių migraciją skatino badas, naujo darbo paieška, jie slapta pereidavo kaimyninių valstybių sienas ir ieškodavo naujo pragyvenimo šaltinio.

1938–1939 m. daugiausia lietuvių buvo susikoncentravę trijuose Pietų Amerikos priemiesčiuose: San Paulo Brazilijoje, Buenos Airėse Argentinoje ir Montevidėjo Urugvajuje. Šiuose miestuose veikė 6 lietuviškos mokyklos, buvo lietuvių katalikų parapijų, veikė daug įvairių organizacijų, chorų, laikraščių. Buvo lietuvių ir mažesniuose miestuose, bet pavieniai, todėl labai greitai jie nutautėjo ir asimiliavosi su vietiniais gyventojais²⁵.

Iš emigravusiųjų daugiausia, žinoma, buvo bemoksliai arba mažamoksliai, nemokantys užsienio kalbų, išvyko pakurstyti laivų bendrovių agentų, naiviai tikėdami, kad jų niekas neapgaus; jiems nebuvo leidžiama net pasirinkti darbo vietas ar gyvenimo sąlygų, su jais elgėsi kaip norėjo²⁶. Apie 90 % lietuvių emigrantų buvo žemės ūkio darbininkai ir bežemiai valstiečiai, kiti – negausūs kaimo amatininkai, fabriku darbininkai, smulkūs prekybininkai²⁷. Išvyko daug viengungių, Lietuvos žydų, kurie Brazilijoje pradėjo savo verslus, užsiėmė prekyba, pralobo, o kiti lietuviai daugiausia kūrėsi žemės ūkyje, kai kurie iš jų gerai įsitvirtino²⁸.

Socialiniu atžvilgiu daugumą emigrantų sudarė valstiečiai – 54 %, pramonės darbininkai ir amatininkai – 13 %, prekyboje ir su kreditais dirbusiųjų – apie 5 %, tarnautojų – 2 %, bedarbiai sudarė 6 %, visi kiti – apie 20 %. Šią emigrantų struktūrą galima laikyti tik apytikre, nes dalis emigrantų, tikėdamiesi gauti užsienyje geriau apmokamą darbą, užsirašydavo kitokią socialinę kilmę ir specialybę²⁹. Dauguma išvykusiųjų buvo viengungiai vyrai – 63,2 %, jauni ir vidutinio amžiaus (iki 50 metų) žmonės sudarė 93,8 %³⁰. Pietų Amerikos valstybės negarantavo, kad vyresnio amžiaus žmonės gaus darbo, didžiųjų ūkių savininkams, „fazendoriams“, reikėjo stiprių jaunų darbininkų, galinčių pakelti sunkias klimato sąlygas³¹. Vėlesniais metais išaugo ir išvykstančių moterų skaičius. 1 lentelėje galima pamatyti tendenciją, kai po 1930–1931 m. emigruojančių moterų skaičius viršijo emigravusių vyrų skaičių, nors apskritai emigracija mažėjo.

²⁴ Skipitis R. *Nepriklausoma Lietuva*, p. 439.

²⁵ Ten pat.

²⁶ Ten pat, p. 430.

²⁷ Eidintas A. *Lietuvių emigracija*, p. 4.

²⁸ Michelsonas S. *Lietuvių išėvija*, p. 435.

²⁹ Vaitekūnas S. Gyventojų migracijos Lietuvoje 1918–1939 m. *Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Geografija ir geologija*, t. 13. Vilnius, 1977, p. 61.

³⁰ Eidintas A. *Lietuvių emigracija*, p. 7.

³¹ Ten pat, p. 70.

1 lentelė. 1926–1939 m. emigravusieji į Pietų Ameriką

Metai	Argentina		Brazilija		Urugvajus		Kitos šalys		Iš viso			%
	Vyrų	Moterų	Vyrų	Moterų	Vyrų	Moterų	Vyrų	Moterų	Vyrų	Moterų	Abiejų lyčių	
1926	959	394	2 993	2 676	157	72	1 992	1 121	6 101	4 263	10 364	14,6
1927	1 498	497	6 240	5 462	382	189	2 407	1 411	10 527	7 559	18 086	25,5
1928	1 366	785	779	420	447	262	2 878	1 554	5 470	3 021	8 491	12
1929	3 909	2 186	3 186	1 350	908	486	2 111	1 863	10 114	15 885	15 999	22,5
1930	1 052	1 228	550	286	397	366	1 232	1 317	3 231	3 197	6 428	9,1
1931	68	121	7	34	97	109	512	808	684	1 072	1 756	2,5
1932	18	56	19	47	18	55	259	529	314	687	1 001	1,4
1933	24	68	37	53	15	19	437	647	513	787	1 300	1,8
1934	45	85	53	84	21	38	494	701	613	908	1 521	2,1
1935	57	142	80	85	16	29	625	877	778	1 133	1 911	2,7
1936	72	198	199	171	15	40	421	591	707	1 000	1 707	2,4
1937	103	195	10	30	23	35	238	345	374	605	979	1,4
1938	59	126	12	12	1	3	256	342	328	483	811	1,1
1939	24	23	8	8	1	1	250	289	283	321	604	0,9
Iš viso	9 254	6 104	14 173	10 718	2 498	1 704	14 112	12 395	40 037	30 921	70 958	100

Lentelė iš Ulevičius P. *Pietų Amerikos lietuviai*, p. 12.

Nacionaliniu požiūriu daugiausia emigravusiųjų buvo lietuviai. Jie sudarė 59 % visų išvykusiųjų, žydų – 33,7 %, rusų – 3,2 %, lenkų – 0,5 %, vokiečių – 1,3 %³². Rusų emigraciją aktyvino emigracinės kolonizacijos bendrovės, taip pat Lietuvos tautininkų vyriausybė nedarė kliūčių svetimtaučių emigracijai ir ją palaikė. 1927 m., rusų emigrantų Lietuvoje suvienijimo komitetui kreipusis į Vidaus reikalų ministeriją su prašymu padėti išvykti į Braziliją palengvintomis sąlygomis grupei rusų tautybės gyventojų, Lietuvos užsienio reikalų ministerijai buvo nurodyta, kad „Vidaus reikalų ministerijos nusistatymas – svetimtaučių elementui padėti apleisti Lietuvą“³³.

Per 1926–1939 m. laikotarpį iš viso į Pietų Ameriką išvyko 70 958 Lietuvos gyventojai, iš jų 24 891 apsistojo Brazilijoje. Tai viena didžiausių lietuvių kolonijų Pietų Amerikoje. Todėl ir kilo idėja kurti „antrąją Lietuvą“ Brazilijoje. Šios idėjos įgyvendinimo galimybes aptarsime kitame straipsnio skyriuje.

³² Vaitekūnas S. *Lietuvos gyventojai*, p. 303.

³³ Eidintas A. *Lietuvių kolumbai*, p. 70.

„ANTROSIOS LIETUVOS“ VIZIJA

1924 m. Pakštas paskelbė uždavinį „netvarkingą emigraciją paversti kolonizacija“³⁴. Kolonizacija, pasak Pakšto, tai planinė emigracija. Valstybė turėjo reguliuoti ir kreipti emigrantų srautus į specialiai naujakuriams iš Lietuvos išpirktas ir paruoštas gyventi žemes. Kolonija, kokią įsivaizdavo Pakštas, atitiko tautinę parapiją, lietuviškų sodybų spiečių, turintį perspektyvą išaugti į nedidelį miestelį ir priimti naujus išėivius iš Lietuvos³⁵.

Lietuvių emigraciją į Šiaurės Ameriką, Braziliją, Argentina Pakštas vadino *dumplingu*, *dispersine emigracija*, kai važiuojama kur kam papuola, kur ką likimas nuneša. Išsibarstę milžiniškuose Pietų Amerikos plotuose, atsidūrę Šiaurės Amerikos didmiesčiuose, miesto kultūros nepatyrę, menkai apsišvietę arba bemoksliai ir beraščiai, neturintys inteligentiškos, veiklios vadovybės lietuvių išėiviai pasmerkti ištirpti svetimųjų jūroje³⁶.

Pakštas nuogaštavo, kad Lietuvos valdžia ir visuomenė dar neišmoko branginti žmonių. XX a. trečiojo dešimtmečio viduryje Pakštui rūpėjo, kad spaudos darbuotojai, valdžios atstovai nesidžiaugtų „per sieną išvertę“ gyventojų prieaugį. Jiems siūlė įsikalti į galvą nors kelis svarbiausius emigracijos principus:

1. Visa daryti, kad emigracija būtų kuo mažiausia; 2. Kurių negalima sulaikyti namie, tai jiems pasiūlyti patogiausią kraštą, kame reikėtų apgyvendinti emigrantus ištisomis žemių kolonijomis; 3. Važiuoti ton žemėn, kame mažiausia progų nutautėti, o daugiausia galimybių sukurti naują tvirtą Lietuvą; 4. Emigraciją turėtų pradėti inteligentai, bet ne analfabetai; 5. Be moterų ir agronomų-organizatorių negali būti sėkmingos kolonizacijos; 6. O visas šis klausimas nebus tinkamai išrištas, kol pati valdžia neįkurs atitinkamo departamento ar biuro, pradžioj – studijoms atsidavusio, gi vėliau – projektų vykdymui.³⁷

Lietuvos valdžios nesirūpinimas emigracija buvo nuostolingas ir materialiniu, ir tautiniu požiūriu. Neplaningos, dispersinės emigracijos natūralusis prieaugis dar labiau gausino kurią nors galingą tautą ir mažino lietuvių skaičių.

Lietuvos valdžia iš gaivališkos emigracijos gaudavusi nemažą pelną, pasak A. Eidinto, 1920–1924 m. į išdą įplaukė apie 12 mln. litų, mažai domėjosi emigracija³⁸. Tik draudimas į Braziliją vyksti svetimomis lėšomis sustabdė emigrantų srautą į šią šalį³⁹.

Pakštas pažymėjo, kad lietuviškai kolonizacijai netinka kraštai, kurie turi didelius miestus arba yra tankiai apgyvendinti⁴⁰. Netiko kraštai, kur vyraujančios baltoji ar gel-

³⁴ Pakštas K. Lietuvos išėivybė. *Draugas*, 1924 spalio 21.

³⁵ Antanaitis A. Lietuvių kolonijų kūrimo planai 1918–1940 metais. *Oikos*, 2006, Nr. 2, p. 76.

³⁶ Pšibilskis V. B. *Kazys Pakštas*, p. 265.

³⁷ Pakštas K. Naujoji Lietuvos emigracija. Kur ji krypsta. *Draugas*, 1925 kovo 18.

³⁸ Эйдинтас А. *Литовская эмиграция...*, с. 173.

³⁹ Emigracijos tvarkymas. *Rytas*, 1927 spalio 10.

⁴⁰ Antanaitis A. *Lietuvių kolonijų kūrimo planai*, p. 78.

tonoji rasės. Nevertėjo vykdyti kolonizacijos tuose kraštuose, kur mokyklose negalima mokyti lietuvių kalba ir negalima turėti lietuviškos bažnyčios. Tinkami kraštai tie, kurių apgyvendinimas mažesnis nei 25 žmonės km², kuriems būdinga daugiakultūrinės tradicijos ir nėra vienos smarkiai dominuojančios kalbos bei kultūros⁴¹. Tiko kraštai, kurie leistų lietuvių kolonijai turėti kultūrinę autonomiją.

Augant emigruojančiųjų skaičiui, Lietuvos vyriausybė nutarė siųsti savo atstovus išžvalgyti galimų kolonijų. Vytauto Didžiojo universiteto docentui Teodorui Daukantui buvo apmokėta kelionė į Braziliją, kur jis tyrė lietuvių imigrantų gyvenimo ir darbo sąlygas bei kolonizacijos galimybes⁴². Kiek vėliau tautininkų vyriausybė išsiuntė Juozą Daugėlą į Braziliją dar kartą ištirti sąlygų kolonizacijai. Grįžęs Daugėla informavo, kad palikti lietuvių Brazilijoje likimo valiai negalima, nes dauguma organizacijų yra katalikų rankose, tautininkų žmonės susikompromitavo savo darbais, emigrantai jais pradėjo nebetikėti, todėl išaugo komunistų įtaka⁴³. Apie tenyktę lietuvių koloniją Daugėla rašė:

<...> 1927, 1928 ir 1929 metais lietuviai išėiviai kolonizuota žemės plote „Novo Lithuania“ (nuo San Paulo miesto traukiniu į Santa Anastasia, važiuojama 24 val., vėliau dar 80 klm. į mišką einama šunkeliais).

Žemės nurodytoj vietoj nuomota išėiviams nuo 400 – 800 mil. už vieną alkerą, išsimokėti 4 metas. „Novo Lithuania“ kolonijoje iškart apgyvendinta 20 lietuvių šeimynų. Versdamiesi žemės ūkiu, šie kolonistai iš savo produktų jokio pelno neturėjo, kas užaugdavo, tai atvežus į Santa Anastasia miestelį, įskaičius produktų pristatymą, pardavinėta su žymiais nuostoliais. Antra vertus, Santa Anastasia rajone, kur žadama lietuvius kolonizuoti, „Novo Lithuania“ kolonijoje dideli driežai (krokodilai) šių ūkininkų išgaudydavo vištas taip, kad vištų veisimu šiems verstis nebuvo galima. Verstasi anglių gaminimu – deginimu, bet iš to nieko neišėjo. „Novo Lithuania“ naujakuriai, atsižadėdami už nuomojamas žemes dalies pinigų, nuo viso ko atsiskė, 1930 m. pradžioje, padegę ten savo primityviškus trobesius, pabėgo.⁴⁴

Lietuviškosios kolonijos aprašymas vaizdžiai iliustravo, su kokiais sunkumais lietuviai, norėdami įkurti savo nedidelį spiečių, susidūrė Brazilijoje. Daugėla labai aiškiai suformulavo, ko reikėtų, kad kolonizacija būtų sėkminga:

Vienintelis kolonizacijai Brazilijoje pravesti būdas, tik Lietuvos vyriausybės intervencija, būtent: turi būti pasiūsta vieton tam tikra komisija, turi būti su Brazilijos valdžia dėl žemės išnuomavimo sudaryta atitinkama sutartis, panašiai kaip japonai, kad padarė, įsteigę kolonijas prie Amazonės, lenkai Paranoj, vokiečiai Santa Katharinoj ir kiti. Be to, turi būti naujakuriams suteikta dar visa eilė privilegijų, įsteigta sindikatai produktams supirkti, naujakuriai turi būti aprūpinti žemei dirbti įrankiais. Kol to viso nebus, jokia iš Lietuvos

⁴¹ Ten pat.

⁴² 1930 m. sausio 7 d. Teodoro Daukanto pareiškimas Vidaus reikalų ministerijos generaliniam sekretoriui. LCVA, f. 394, ap. 8, b. 15, l. 1.

⁴³ Ten pat, l. 54–57.

⁴⁴ Daugėla J. *Lietuviai Brazilijoje*, p. 316–317.

organizuota kolonizacija Brazilijoje neįmanoma. Lietuviai jau pasimokė. Jie dabar jokiais privačiomis bendrovėmis, pagaliau, atskirais asmenimis netiki ir netikės.⁴⁵

Deja, šios idėjos ir mintys taip ir liko neįgyvendintos, nes Lietuvos vyriausybė neturėjo tiek finansinių išteklių, kad galėtų daryti didžiules investicijas, kurios dar nežinia, ar būtų pasiteisinę. Be to, nei Finansų ministerija, nei Lietuvos ir Žemės ūkio bankai (pačios didžiausios finansinės institucijos Lietuvoje) visiškai nerodė jokio susidomėjimo kolonizacinių planų įgyvendinimu realybėje. Oficialūs prekybiniai santykiai su Brazilijos vyriausybe buvo užmegzti gana vėlai, t. y. tik 1932 m. lapkritį pasirašyta bendradarbiavimo prekybos reikalais sutartis⁴⁶.

Gamtinės šio krašto sąlygos atitiko kolonizacijos ideologų keliamus reikalavimus. Pakšto duomenimis Brazilija pagal išėivių iš Lietuvos skaičių nusileido tik JAV, Sovietų Sąjungai ir Vokietijai⁴⁷. 1927 m. keliaudamas po Braziliją Pakštas tyrinėjo lietuvių emigrantų gyvenimą⁴⁸. Jis įsitikino, kad Brazilijos vyriausybė nepalankiai žiūrėjo į lietuvių autonomijos kūrimą San Paulo valstijoje, o bendros socialinės ir kultūrinės sąlygos kėlė grėsmę tautiškumui.

Daugumą Brazilijoje gyvenančių lietuvių sudarė ūkininkai ir miestų darbininkai. Amatininkams geriau sekėsi, bet jų buvo mažuma.

Praėjus keleriems metams į Pietų Ameriką buvo išsiųstas DULR pirmininkas Rapolas Skipitis. Jis lankėsi Brazilijos, Paragvajaus, Urugvajaus lietuvių kolonijose. Skipitis dalyvavo viešuose renginiuose, aplankė kai kurias lietuvių emigrantų šeimas, lankė mokyklas, redakcijas ir vietas valdžios įstaigas⁴⁹. Grįžęs į Lietuvą parengė informatyvią ataskaitą apie savo kelionę į Pietų Ameriką „Pietų Amerikos lietuvių kolonija“⁵⁰. Skipitis nepalankiai vertino Brazilijos vyriausybės vykdomą politiką emigrantų atžvilgiu. Nors neribojo imigracijos, bet varžė kitataučių naujakurių teises išlaikyti tautinį identitetą. Brazilijos vyriausybė neleido steigti kitataučių kolonijų. Valdžia siekė, kad imigrantai būtų kuo greičiau integruoti į vietinių gyventojų gyvenamas teritorijas. Siekta kuo greičiau asimiliuoti imigrantus. Tokią situaciją Skipitis įvertino kaip labai nepalankią kolonizacijai⁵¹. Savo ataskaitoje DULR pirmininkas siūlė aktyviau kištis į užsienio lietuvių gyvenimą, nes konsulatui labai mažai padeda emigrantams, beveik nederina savo veiksmų su draugija, ir pateikė išvadą, kad Pietų Amerika nėra tinkama kurti lietuvių kolonijai⁵².

⁴⁵ Ten pat, p. 322–323.

⁴⁶ 1933 m. Pro Memoria apie Lietuvos ir Brazilijos Prekybos susitarimą ir išėivių socialinio draudimo reikalus. *Lietuvos Respublikos emigracijos politika 1920–1940 m.* p. 157–160.

⁴⁷ Antanaitis A. *Lietuvių kolonijų kūrimo planai*, p. 84.

⁴⁸ Pakštas K. Brazilijon. Kelionės dienynas. *Rytas*, 1927 rugsėjo 19; Pakštas K. Brazilijon. *Rytas*, 1927 lapkričio 7; *Rytas*, 1927 lapkričio 8; *Rytas*. 1927 lapkričio 11.

⁴⁹ 1939 m. rugpjūčio 17 d. pranešimas Lietuvos ministrui pirmininkui. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 974, l. 1.

⁵⁰ R. Skipičio referatas „Pietų Amerikos lietuvių kolonija“, l. 2–45.

⁵¹ Ten pat, l. 42.

⁵² Ten pat, l. 42–43.

Pirmas, svarbiausias išeivijos tikslas – „užtikrinimas tautai daugiau erdvės jos dabartinei ir būsimai plėtotei, suradimas pagrindo jos būsimai didybei“⁵³. Kitu realiu išeivijos tikslu Pakštas vadino išsiugdymą „tikro draugo ir bendradarbio visuose kultūros, ūkio ir politikos reikaluose, rėmėjo nelaimėse“⁵⁴. Antroji – nors ir labai maža – Lietuva, priešiška nusiteikusiems kaimynams okupavus senąją, būtų nepaprastai galingas ginklas, stiprus balsas pasaulio valstybių bendruomenėje kovojant su okupantais. Antra vertus – ir tai svarbiausia – okupacijos atveju visa Lietuvos valdžia turėtų kur persikelti ir toliau teisiškai egzistuoti, atstovauti okupuotos Lietuvos gyventojams⁵⁵.

Palanki tautininkų politika išeivijos atžvilgiu galėjo išaugti iki „antrosios Lietuvos“ sukūrimo nebūtinai Brazilijoje, nes buvo svarstomos ir kitos galimybės (Kanadoje ar Afrikoje), tačiau tam reikėjo daug lėšų, kurių trūkumas, kaip ir prasidėjęs Antrasis pasaulinis karas, tapo svarbiausiais veiksniais, sustabdžiusiais kolonijų kūrimo planus. Antra priežastis, dėl ko strigo lietuviškosios kolonijos įkūrimo klausimas – tai visiškas Finansų ministerijos, Žemės ūkio ir Lietuvos bankų nesidomėjimas šia idėja.

LIETUVIŲ GYVENIMAS BRAZILIJOJE

Gyvenimo sąlygos Brazilijoje buvo labai prastos, jau vien tai, kad klimatas šiltesnis. Visa šalis dalijasi į tris klimato zonas: pusiaujo, atogrąžų ir vidutinio klimato⁵⁶. Tai gi net pačią šalčiausią žiemą čia nebūna taip šalta, kad įšaltų žemė ir vanduo, kad žūtų visokie smulkūs gyviai, o ypač skruzdėlės. Todėl lietuviams, atvykusiems iš visai kitokių gamtinių sąlygų, čia buvo labai sunku adaptuotis⁵⁷.

Didžiausią Brazilijos eksporto dalį sudarė kava, jos plantacijos labiausiai buvo išplėtos San Paulo, Rio de Janeiro ir kitose valstijose⁵⁸. Tai buvo ir pagrindinė atvykėlių darbo vieta, pragyvenimo šaltinis.

Pirmieji gyventojai iš Lietuvos į Braziliją atvyko 1888 m. Tai buvo apie 800 lietuvių šeimų, bet apie jų gyvenimą žinių nėra išlikę⁵⁹. Gausesnė emigracija prasidėjo prieš Pirmąjį pasaulinį karą, o ypač jam pasibaigus. Brazilija priėmė visus:

Žmonės Brazilijai buvo reikalingi žemės ūkiui, todėl ji priglaudė ir Lietuvos darbininką, ir valstietį, kurie ieškojo uždarbių; neuždarė ji durų ir visokiems malversantams: visuomeninių

⁵³ Pakštas K. Moderniškos emigracijos problema. *Židinys*, 1929, Nr. 1, p. 25.

⁵⁴ Ten pat.

⁵⁵ Pšibilskis V. B. *Kazys Pakštas*, p. 270.

⁵⁶ Ten pat.

⁵⁷ Skipitis R. *Nepriklausoma Lietuva*, p. 429.

⁵⁸ Ten pat, p. 92.

⁵⁹ Ten pat, p. 96.

įstaigų vedėjams, kooperatyvų bei bankų direktoriams, lašinių skutėjams ir policininkams, kurie buvo „pasižymėję“ jaunutėj Lietuvos Respublikoj savo „darbeliais“ ir ieškojo užsieni saugumo.⁶⁰

Viena didesnių lietuvių žemės ūkio kolonijų Brazilijoje buvo Pietų Rio Grandės valstijoje, Florestos apylinkėje. Jos tėvu laikomas J. Maciulevičius. Jis į Braziliją emigravo kartu su lenkais norėdamas išvengti tarnybos rusų kariuomenėje. Su tuometiniais emigrantais jis su šeima buvo apgyvendinti neišbrendamuose miškuose, kur jau buvo pradėta europiečių kolonizacija. Taigi atvykę Brazilijon jie viską turėjo pradėti nuo pradžių. Koloniją sudarė Maciulevičiaus laiškais, kuriuose jis rašė, kaip čia „gera“ gyventi, susivilioję giminaičiai, draugai ir artimieji iš Lietuvos⁶¹.

Gyvenimas kolonijoje buvo labai sunkus, bet po truputį lietuviai įsigyveno, atsispyrė nuo lenkų ir sukūrė grynai lietuvišką žemės ūkio koloniją.

„Alfos“ bendrovės agentai agitavo vykti į Braziliją, nes čia sparčiai besiplečiant kavos plantacijoms buvo reikalinga darbo jėga. Netgi Brazilijos parlamentas nutarė apmokėti laivų bendrovėms už kiekvienos šeimos atgabenimą iš Europos valstybės išdo pinigais⁶². Brazilijos parlamente daugumą sudarė stambūs plantacijų savininkai, taigi jie asmeniškai buvo suinteresuoti emigrantų viliojimu. Emigrantas už kelionę susimokėdavo jau dirbdamas imigracijos šalyje, daugiausia stambių dvarininkų, fazendų savininkams, kurie iš anksto padengdavo emigrantų kelionės išlaidas laivininkystės linijoms, taip užsitikrindavo pigią darbo jėgą ir vėliau žiauriai išnaudodavo atvykėlius iš Europos⁶³.

Emigracija už Brazilijos valdžios pinigus buvo labai patraukli, nereikalavo didelių išlaidų, reikėjo tik išsiparduoti savo turimą turtą, nebuvo jokios emigrantų atrankos. Iš esmės buvo pageidaujama, kad emigruotų jauni, sveiki, stiprūs vyrai ir moterys, bet jų sveikata niekada nebuvo tikrinama, reikėdavo tik sumokėti A. Smetonos valdžiai mokesčius ir sudaryti kelių asmenų šeimą, nors kaip ta šeima sudaroma ir kokia jų sveikata – buvo nesvarbu. Agentai taip gerai dirbo, kad viskas vyko labai greitai⁶⁴.

Atplaukę į Brazilijos Santos uostą emigrantai būdavo nuvežami į San Paulo Imigrantų priėmimo namus, tai buvo valstybinė įstaiga, lyg ir savotiška darbo birža, kuri turėdavo aprūpinti kavos fazendas pigia darbo jėga⁶⁵. Po kelių dienų emigrantai būdavo susodinami į sunkvežimius ir išvežami į kavos plantacijas. Tų, kuriems Brazilijos valdžia buvo sumokėjusi už laivakortę, niekas neklausdavo: kur jie nori važiuoti, kokį darbą dirbti ir kokiose sąlygose gyventi. Pakliuvę į tokias naujojo gyvenimo sąlygas daugelis

⁶⁰ Michelsonas S. *Lietuvių išėivija...*, p. 436.

⁶¹ Ten pat, p. 435.

⁶² Ruseckas P. *Pasaulio lietuviai*, p. 97–98.

⁶³ Kasperavičiūtė V. *Emigracija iš Lietuvos...*, p. 18.

⁶⁴ Michelsonas S. *Lietuvių išėivija*, p. 436.

⁶⁵ Ulevičius P. *Pietų Amerikos...*, p. 74.

mėgindavo bėgti, bet šitai buvo beveik neįmanoma, nes emigrantų prižiūrėtojai galėjo juos mušti ir netgi turėjo teisę užmušti. Taip žuvusių lietuvių buvo ne vienas šimtas. Nepaisant tokios priežiūros, daug buvo ir pabėgusių. Jie bėgo nesirinkdami: vieni pasiekė miestus, kiti įsidarbino anglų pramoninkų įrengtose skerdyklose⁶⁶.

Kavos plantacijos, atskiros fazendos buvo kaip nepriklausomos „valstybės“, kur veikė savi įstatymai, jų sienų peržengti nevalia. Atvykusio emigranto teisės priklausė nuo dvaro administracijos, tai buvo savotiškas kalėjimas:

Ir kur iš tokio dvaro bėgti, ir ko bėgti, jeigu čia viskas sutvarkyta kaip pridera valstybei? Čia ir darbas, ir valdžia, ir teismas, ir policija, ir bažnyčia, ir pinigai – viskas to paties dvaro! Nors kitur tie pinigai ir negaliodavo, bet dvaro teritorijoje jie turėjo savo vertę, ir čia buvo galima visko už juos nusipirkti, nors ir brangesne kaina. Buvo tai savotiška baudžiava valstybės lėšomis atvežtiems. Ir jie turėjo kentėti, kol atidirbs sutarty pažymėtą laiką.⁶⁷

Atlyginimai buvo labai menki, fazendų savininkai taip sutvarkydavo, kad atlikus visus apskaičiavimus darbininkas dar likdavo skolingas. Darbininko atlyginimas buvo skaičiuojamas ne nuo darbo dienų, o nuo apdirbto, prižiūrėto ir nuvalyto kavos medelių skaičiaus⁶⁸. Taigi reikėdavo labai stengtis, greitai dirbti, o skūstis nebuvo kam, tuo labiau kad savanoriškai pasirinko tokį gyvenimo būdą, niekas jų nevertė emigruoti iš Lietuvos.

Kavos plantacijose dirbančių darbininkų trobelės buvo tokios menkos, kad jas tik pašiūrėmis būtų galima pavadinti. Čia nebuvo nei stalo, nei kėdžių, nei lovų, tebuvo tik vienas kitas lentgalis, keli pagaliai⁶⁹. O ir darbo užmokestis buvo labai nevienodas. Apskritai kavos plantacijose darbininkai buvo samdomi trejopai: 1) padieniui; 2) savininkas už darbą atiduoda tam tikrą derliaus dalį; 3) darbininkui paskiriamas tam tikras medelių kiekis visiškai jo globai, t. y. jis turi surinkti nuo medelių kavą ir keturis kartus per metus ravėti tarp medelių išdygusias žoles, taip pat pačius medelius apkasinėti. Negalima rinkti žalių kavos ankščių, taip pat pačiam darbininkui reikėdavo nupjaustyti visas nudžiūvusias šakeles, nurinkti ant dirvos esančius akmenis, palaikyti švarą ir tvarką visame plantacijos rajone. Dar jiems buvo leidžiama tarp medelių auginti daržoves saviems poreikiams⁷⁰.

Panaši situacija būdavo bananų ir medvilnės fazendose. Čia taip pat vyravo katorga ir išnaudojimas⁷¹. Labai vaizdingai fazendas apibūdino Antanina Bendžiuvienė, grįžusi 1956 m. iš Brazilijos:

⁶⁶ Skipitis R. *Nepriklausoma Lietuva*, p. 430–431.

⁶⁷ Michelsonas S. *Lietuvių išeivija*, p. 438.

⁶⁸ Ten pat, p. 438.

⁶⁹ Skipitis R. *Nepriklausoma Lietuva*, p. 429.

⁷⁰ Maigonis St. *Pietų Amerika*, p. 23, 40.

⁷¹ Ulevičius P. *Pietų Amerikos*, p. 80.

Fazenda... jei pasaulyje yra pragaras, tai jis yra ten, fazendose, su žiauriais prižiūrėtojais, su išsekinančia kaitra, su nepakeliamu darbu nuo tamsos iki tamsos...⁷²

Žmonių, atvažiavusių su jau sudaryta sutartimi, tolesnis likimas buvo ne ką lengvesnis. Jie likdavo fazendose, kol išdirbdavo nustatytą laikotarpį. Jam pasibaigus, dažnas būdavo skolingas šeiminkui, todėl turėdavo likti toje pačioje fazendoje ir toliau vergauti. Kiti pabėgdavo į miestus, čia susirasdavo kitų darbų. Bet iš esmės visur lietuviai itin vargo.

Darbas „Frigorifico Anglo“ anglų pramoninkų skerdyklose irgi buvo ne pats lengviausias. Skerdyklų administracija buvo taip gudriai sutvarkiusi darbininkų reikalus, kad šie ne tik negalėjo susitaupyti pinigų, bet nuolat likdavo skolingi: „mat, maistą, drapanas ir avalynę sau ir savo šeimai darbininkas privalėdavo imti iš skerdyklų sandėlių, kas sudarydavo didžiąją algos dalį“⁷³. Kitą mažąją algos dalį darbininkas gaudavo grynais pinigais.

Laivininkystės bendrovių ar emigracijos biurų agentų „skelbtojo rojus“ Brazilijoje nebuvo. Čia vyravo vergiškos darbo sąlygos. Išgyventi išeiviams buvo labai sunku ne tik dėl neįprasto klimato, bet ir nesant elementarių buitinių sąlygų. Emigrantai dažniausiai gyvendavo pašiūrėse arba susispaudę viename nuomojamame kambarėlyje, kuriame miegodavo „pamainomis“. Išeiviai iš Lietuvos, iš tiesų, itin vargo ir ilgą laiką nesulaukė jokios paramos iš Lietuvos vyriausybės.

LIETUVOS PARAMA IŠEIVIAMS

Prasidėjus pasaulinei ekonominei krizei, lietuvių išeivių padėtis dar labiau pasunkėjo, nes Brazilijos darbdaviai pirmiausia iš darbo atleisdavo emigrantus. Tik 1929 m. Lietuvos vyriausybė atidarė Lietuvos konsulatą Brazilijoje, San Paule, kurio svarbiausia funkcija – teikti įvairiapusę pagalbą lietuvių išeivijai. Ypač vargana buvo būklė Pietų Amerikos išeivių, kurie „aukso aruodų nerado ir apsvylė savo svajonėmis. Negana to, juos prislėgė dar ekonominė krizė. Toje beviltiškoje padėtyje, kada nėra tvirtų organizacijų, bankų išeiviams paremti – tėra viena emigrantų viltis: belstis į Lietuvos konsulatą ir prašytis pagalbos“⁷⁴. Lietuvos vyriausybė 1929 m., priėmusi naująją „Emigracijos įstatymą“, numatė šiojią tokią paramą emigrantams, norintiems grįžti į Lietuvą. Pavyzdžiui, 1930 m. iš Brazilijos į Lietuvą nemokamai buvo sugrąžintas 91 asmuo ir 91 už pusę kainos; pavertus šią paramą pinigine išraiška, išeitų apie 170 000 litų⁷⁵. Nors atrodytų, kad sugrįžusių į Lietuvą asmenų skaičius nedidelis, tačiau pa-

⁷² Stankevičienė R. Karti praeitis. *Literatūra ir menas*, 1957 kovo 9.

⁷³ Skipitis R. *Nepriklausoma Lietuva*, p. 431.

⁷⁴ Galvydis S. B. [Bačkis S. A.] Mūsų išeivijos klausimai. *Naujoji Romuva*, 1933, Nr. 153, p. 962.

⁷⁵ Daugėla J. *Lietuviai Brazilijoje*, p. 195.

rama nemaža. Norinčiųjų sugrįžti buvo gerokai daugiau nei Lietuvos vyriausybė pajėgė paremti.

Brazilijos lietuviai buvo gana susiskaldę, nusiteikę priešišškai vieni kitų atžvilgiu dėl politinių įsitikinimų. Nebuvo jokios organizacijos, kuri vienytų lietuvius, tačiau bandymų organizuotis buvo. 1927 m. Kostas Norkus bandė organizuoti lietuvius išėivius, kurti lietuvišką laikraštį, bet jo idėjos ir liko idėjomis. Pats Kostas Norkus buvo sulaikytas JAV už Amerikos vizų padirbinėjimą⁷⁶, teisiniai nemalonumai jam grėsė ir Lietuvoje, o kokiu būdu jis atsidūrė Brazilijoje, duomenų nėra. Lygiai taip pat suaugitavęs lietuvius San Paule organizuotis, įkurti draugiją, pabėgo į Urugvajų, o paskui į Argentiną. Visgi nuo 1927 iki 1930 m. su pertraukomis Brazilijoje buvo leidžiami įvairių politinių pažiūrų laikraščiai: „Brazilijos Lietuvis“, „Garsas“, „Lietuvis Brazilijoje“, „Naujienos“, „Lietuva“. Įsisteigė Lietuvių sąjunga Brazilijoje.

Brazilijos lietuvių švietimas prasidėjo nuo kursų suaugusiesiems. 1929 m. pradžioje susikūrusiame lietuvių klube buvo atidaryti kursai dėstyti pritaikomuosius dalykus: braižybą, matematiką, portugalų ir anglų kalbas⁷⁷. Apie pradžios mokyklas pradėta kalbėti tik šiek tiek vėliau. Jos buvo labai reikalingos, lietuviai savo vaikus turėjo leisti kažkur mokytis, nes nenorėjo jų išauginti beraščiais, bet į brazilų mokyklas jų neleido dėl kalbos, kurios jie nemokėjo. Mokyklų steigimu Brazilijoje turėjo rūpintis Lietuvos vyriausybė per savo konsulatą. Taigi pirmoji lietuvių mokykla Brazilijoje, San Paulo mieste, Mooca rajone pradėjo veikti 1929 m. rugpjūtį. Ji buvo pavadinta dr. Vinco Kudirkos vardu⁷⁸. Šalia jos 1931 m. pradėjo veikti vakariniai kursai suaugusiesiems, kuriuose taip pat mokė lietuvių ir portugalų kalbų, rankdarbių⁷⁹. Lietuvos konsulas kas mėnesį mokėdavo algas mokytojams: lietuviui – 220 Lt, o brazilie, mokačiai vaikus portugalų kalbos, – 300 Lt⁸⁰.

Kitų mokyklų statyboms emigrantai lietuviai patys rinko aukas plytomis, konsulas P. Mačiulis kreipėsi su prašymu paremti mokyklos statybą ir į Lietuvos vyriausybę. Mačiulio iniciatyva sulaukė atsako, Vytauto Didžiojo vardo mokyklos statybai Vidaus reikalų ministerija skyrė 15 000 Lt⁸¹. Vidaus reikalų ministerija taip pat skyrė išlaikymą ir kunigui – po 700 Lt kas mėnesį⁸². Skurstantiejiems šelpti kasmet buvo skiriama iš Lietuvos vyriausybės išdo 11 600 Lt⁸³.

Mokyklų steigimu rūpinosi ir Draugija užsienio lietuviams remti (įkurta 1932 m.).

⁷⁶ Susirašinėjimas dėl nelegalaus lietuvių emigravimo į JAV 1925 m. LCVA, f. 656, ap. 1, b. 533. l. 43.

⁷⁷ Ruseckas P. *Pasaulio lietuviai*, p. 108.

⁷⁸ Konsulo P. Mačiulio 1932 m. gruodžio 6 d. pranešimas VRM Emigracijos referentūrai. LCVA, f. 394, ap. 8, b. 14, l. 1.

⁷⁹ Ulevičius P. *Pietų Amerikos..*, p. 212.

⁸⁰ Daugėla J. *Brazilijos lietuviai*, p. 228.

⁸¹ Pranešimas apie lietuvių emigraciją Pietų Amerikoje. *Lietuvos Respublikos emigracijos politika 1920–1940 m.*, p. 150.

⁸² Ten pat, p. 152.

⁸³ Ten pat, p. 153.

Daugeliui mokyklų jos lėšomis buvo nupirkti pastatai: dr. Jono Basanavičiaus mokykla Vila Anastacio rajone, kita mokykla Bom Retiro rajone ir ketvirtoji Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto vardo mokykla, tankiai lietuvių apgyventame Vila Belos rajone⁸⁴.

1938 m. Draugija užsienio lietuviams remti sąmatoje švietimo ir kulto reikalams buvo numaćiusi skirti 70 210 Lt⁸⁵.

Lietuvos valstybė rūpinosi savo piliećiais užsienyje, skyrė lėšų jiems šviesti, kulto reikalams, socialinėms problemoms spręsti. Iš lėšų, skirtų Brazilijos lietuvių bendruomenei, galima daryti išvadą, kad valstybė rėmė išeiviją, tik tos paramos buvo per mažai. Tam turėjo didžiulę įtaką ir pasaulinė ekonominė krizė, ir Brazilijoje vykusios politinės kovos, kai nebuvo stabilios vyriausybės, kuri būtų turėjusi griežtą emigracinės politikos kursą. Po 1930 m. revoliucijos Brazilijoje emigrantų teisės buvo dar labiau suvaržytos, be to, nustatytos kvotos norintiems įvažiuoti į Braziliją išeiviams.

IŠVADOS

1. Lietuvių kolonijos įkūrimo Brazilijoje įgyvendinimas prasidėjo informacijos rinkimu apie galimybes čia įsikurti. Svarbiausi atrankos kriterijai buvo gamtinės sąlygos, Brazilijos ekonominė padėtis, tinkama vyriausybės politika emigrantų atžvilgiu, tautinių mažumų teisių nevaržymas, įvairios lengvatinės galimybės įsigyti žemės ir mažiausia tikimybė asimiliuotis su vietiniais gyventojais. Išvykstantys iš Lietuvos turėjo būti ruošiami kolonizacijai.

2. Brazilija kaip valstybė neatitiko galimai kolonijai keliamų reikalavimų. Tokius savo vertinimus pateikė K. Pakštas, R. Skipitis, J. Daugėla, kurie valstybės lėšomis tyrinėjo galimybes kurti čia lietuviškąją koloniją. Be to, siekiant įkurti „antrąją Lietuvą“ reikėjo didelių finansinių investicijų iš valstybės. Surasti lėšų galėjo didžiausios Lietuvos finansinės įstaigos, bet jos nerodė jokio susidomėjimo šia idėja. Sukurti lietuviškąją koloniją sutrukdė ir Antrojo pasaulinio karo pradžia.

3. Brazilijoje lietuvių emigrantų gyvenimas buvo sudėtingas. Emigracijos biurų agentų apgaulė ir Brazilijos valdžios vykdyta politika išviliojo iš Lietuvos didžiausią išeivių skaičių per 1926–1939 m. Brazilijoje lietuviai susidūrė su neįprastomis gamtinėmis sąlygomis, sunkiu bei alinančiu darbu, beteisiškumu. Sunkios gyvenimo sąlygos nesutrukdė lietuviams organizuotis, kurti įvairias draugijas, gyventi aktyvų kultūrinį gyvenimą, statyti savo mokyklas, steigti bibliotekas.

4. Tautininkų vykdyta emigracijos politika, emigrantų materialinis rėmimas valstybės ir privaćiomis lėšomis rodė, kad vyriausybė nėra abejinga išeivijos socialinėms

⁸⁴ Michelsonas S. *Lietuvių išeivija...*, p. 456.

⁸⁵ DULR prašymas URM dėl lėšų skyrimo ir sąmata 1938 m. *Lietuvos Respublikos emigracijos politika 1920–1940 m.*, p. 272.

ekonominėms problemoms, itin paaštrėjusioms prasidėjus pasaulinei ekonominei krizei. 1929 m., įkūrus Lietuvos Respublikos konsulatą Brazilijoje, buvo pradėtos spręsti lietuvių emigrantų problemos. Vidaus ir Užsienio reikalų ministerijos per konsulatą siūsdavo finansinę paramą Brazilijos lietuvių bendruomenei. Rūpinosi ligotų ir visiškai nuskurdusių Lietuvos piliečių pargabenimu į tėvynę. Emigrantais Pietų Amerikoje ypač rūpinosi 1932 m. įkurta Draugija užsienio lietuviams remti.

Vitalija Kasperavičiūtė

“LITHUANIA IN BRAZIL”: VISION AND REALITY

S u m m a r y

Emigration from the Republic of Lithuania in the period from 1918 to 1940 was influenced by many social factors. Lithuanians began to stream to South America after the First World War, mostly in the 3rd decade of the 20th c., when the USA had established quotas for emigrants. Lithuanians in Brazil formed one of the biggest communities in South America, comparable to those in North America.

The Lithuanian government contemplated plans to create “another Lithuania” in Brazil. Professor Kazys Pakštas was the first person to champion the idea of colonization, and he had a vision of “another Lithuania”.

Life for Lithuanian emigrants in Brazil was hard enough. Deceptive practices of emigration bureaus and the politics of the government of Brazil attracted the biggest number of Lithuanian emigrants from 1926 to 1930. They had to adjust to an unusual climate, do very hard work, and they had no rights whatsoever. Although their life in Brazil was complicated, they still managed to establish various organizations, societies, schools, and libraries for their children, with some support from the Lithuanian government.